

MEDENİYETLER ÇOKLUĞU VAR OLUŞ ZENGİNLİĞİMİZDİR

Prof. Dr. Sadık KILIÇ*

ÖZET

Yüce Yaratan, pek çok hikmetlere dayalı olarak, insanları, farklı ırklar ve boylar halinde yaratmış; varolmanın ve 'insan oluş'un gerçekliğine ermek için de, bu farklılık ve aykırılıklara rağmen, birbirleriyle diyalog ve yardımlaşma halinde bulunmalarını istemiştir. Böylece bir bakıma, her bir ırk, kültür ve insani yapılanmanın gerçeklik kazanıp zenginleşmesi, 'öteki'leriyle olan yapıcı ve geliştirici ilişkisine raptedilmiştir.

İşte bu makale, var oluştan getirdiğimiz ontolojik farklılıklar ile sonradan edinilen sosyal, kültürel, dini, vb. farklılıklarımızın, en evrensel anlamda 'var oluş zenginliğimiz' olduğu gerçeğini bir kez daha vurgulamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Medeniyetler çokluğu, ontolojik ahenk, Kur'an, diyalog, yardımlaşma, kardeşçe paylaşım...

ABSTRACT

A Large Number Of Civilizations Is Existence Wealthiness

The Exalted Creator have been created humans in different races and tribes, based on divine wisdoms; willed the dialogue and helping one another in spite of difference and opposition for reach reality of existence and humanity. In this way in a sense, to get wealthiness and to achieve realization of each race, culture and humane construction have been connected to the constructive and developer relation with the other one.

This article aims to re-emphasize the fact that our inborn ontological differences and our acquired social, cultural and religious differences prove to be our existential wealthiness in the most universal sense.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

Key Words: a Large Number of Civilizations, Ontological Harmony, Qur'an, Dialogue, Helping one another, Fraternal Sharing...

Varlık 'Tek'ten ve tek olarak başlamış; ayrı ve tek başına olanların çoğalmas; tekliklerin çokluğa dönüşmesiyle, sürüp gitmiş, hep böylece zenginleşmiş...

Çünkü hep tek başına, kendi kıyısında ve ufkunda demirmek, varlıkça eksilmek, var oluş dinginliğini yitirmek; başka var oluş tarzlarından alacağın ufuk ve vizyon enerjisinden yoksun kalmak olacaktı da ondan... Nitekim, var oluşun ancak birlikte – çoğalma, aynı hedefler ve esinler peşinde koşma ile anlamlı ve coşkulu olacağına bir iç işâreti gibi olan Kurân'ın şu ayetlerinde, çokluk realitesinin bu tabiat ötesi ve aşkın ilkesine işaret ediliyor...

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini de yaratıp, bu ikisinden birçok erkekler ve kadınlar türeten Rabbinize karşı derin kulluk bilincinizi muhafaza edin (ittikâ)!..." (Nisa, 4/1).

Bu Kurân pasajı, insanın, zamanın ta başında biyolojik bakımdan kök birliği ve var oluşsal eşitliğini vurgularken, aynı zamanda, 'salt tinsel' açılım ve oluşumları kapsayan kültür mefhumuna karşın, eş zamanlı olarak hem teknik olgusunu, hem de tinsel hayatın bütün tezahürlerini kapsayarak, daha büyük bir gerçekliği gösteren medeniyetler olgusu'nun¹, özde, aynı kaynaktan can suyu aldığına; bu kök'ün sadece tâli ve özgünleştirici koşullar karşısında, farklı form ve muhtevalar kazanmış bulunduğu da göndermede bulunmaktadır.

Özellikle Hucurât Suresi'nin 49/13 ayetinde, biyolojik köksel birlikten neşet eden; ama –coğrafya, beslenme, iklim, sosyal yapı vb. gibi- farklı haricî unsurlar sebebiyle zuhûr eden bir farklılaşma ve zenginleşme boyutunu oluşturan; soyut anlamda, barbarlığın zıddı olup bir değer hükmü taşıyan, bu itibarla da medenileşmiş-davranışlarında incelmış birey ya da ülkelerin durumu olarak² nitelenen, ama olgusal ve somut olarak da "bir topluluğa ya da muayyen topluluklar grubuna özgü ahlâkî, dinî, toplumsal, teknik ve bilimsel karakteristiklerin toplamı"

¹ Foulquié, Paul, avec la collab. de Raymond Saint-Jean, civilisation", *Dictionnaire de la Langue Philosophique*, P.U.F., Paris, 1969, s. 95.

² A.e., s. 94

olarak tanımlanan³ medeniyetlerin varlık hikmetlerine dikkat çekilir... Daha açık bir ifâdeyle, aynı ontolojik sevgiden boy atıp, biyolojik yönden de bir ana ve babadan süzülüp gelen beşer evlâdının yeryüzündeki içtimaî ocak ve yapılanmaları konumunda olan medeniyetlerin, temel insanlık bilinci, yeryüzü yazgısını paylaşma ve hakkaniyet çerçevesinde evren kaynaklarını üleşmeleri; evrensel bir barış ve dayanışma zemininde, yeryüzü birliğini gerçekleştirmeleri gerekmektedir...

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

“Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir diğiden yarattık. Birbirinizi tanıyıp sahip çıkmanız için milletlere, sülâlelere ayırdık. Şunu unutmayın ki, Allah’ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, takvâda en ileri olanınızdır...” (Hucurat, 49/13; krş. Bakara, 2/62; Maide, 5/69)

Bizler için son derece özlü dersler içeren, ‘Birlik içinde çokluk’ (Unitas multiplex) ilkesinin gerçekleşmesi noktasında dinamik bir sosyal laboratuar konumundaki bir coğrafyada: Müslüman, Yahudi, Hıristiyan ve Müşriklerden oluşan tarihsel bir periyotta (Medine Dönemi’nde) inmiş olan ayete, “Ey insanlar...” şeklindeki kapsayıcı bir hitapla başlamak suretiyle, ortak insanlık değer ve amaçlarını geliştirmede insan öbekleri arasında fark olmadığını; genel insanî ve ahlakî amaçları geliştirmede her medeniyet bloğunun aynı derecede sorumluluklarının, hak ve payının olacağı vurgulanır:

Bir başka ifadeyle denilmektedir ki, “bu cihetle hepiniz müsâvisiniz, birbirinize karşı öğrenmeğe veya şu kavim bu kavim diye tahkir etmeğe hak yoktur”⁴. [Bu sebeple], “soylarınız, atalarınızla tefahur için değil, birbirinizi soyu sopyu ile tanıyarak ona göre yardımlaşınız” diyerdir!...⁵

Ayette, müşâreket kipiyle gelmiş olan ‘li te’ârefü’ sözcüğü, insanlığın ortak mirası ve değerlerine, ortak çabalar ve içten büyük gayretlerle ulaşılabilceğine tam bir açıklıkla delalet etmektedir. Çünkü, ne denli ılımlı ve muktedir olursa olsun, her medeniyet taçlanışının, önüne geçemeyeceği bir düşüş, hatta çöküş ve yok oluş yazgısının bulunduğu, bundan nihaî bir kaçışın olmadığı, insanlık tarihindeki somut tanıklarla ortadadır. Paul Valéry’nin şu ifadesi ise bu gerçeğin acı bir itirafı sayılmalıdır: “Biz diğer medeniyetler (civilisations) şimdi şunu bilmekteyiz ki, bizler

³ A.e., s. 95

⁴ Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979, IV/4477.

⁵ Yazır, a.e., IV/4478.

[de] ölümlüyüz!..”⁶. Öyleyse, “... bir erkekle bir dişiden yaratılıp da ‘şuûb’ [büyük topluluklar] ve ‘kabâil’e [boylara] ayrılış, darılıp darılıp dağılmak ve dövüşmek, sövüşmek için değil, tanışıp yardımlaşarak sevişmek ve güzel ahlâkları tatbik ederek daha büyük, daha güzel topluluklar meydana getirip korunmak içindir”⁷. Şurası bedâhet derecesinde bir hakikattir ki, ekonomik şartlar, siyasî düzen, ahlâkî gelenekler, bilgi peşinden gidilmesi ve güzel sanatlar gibi dört unsurdan oluşan medeniyet gerçekliği de ancak, “kaos ve güvensizliğin sona erdiği yerde başlar. Çünkü korku üzerinde galebe çalındığı vakit, merak duyma ve yaratıcılık hisleri serbest kalır ve insan, tabîi içgüdüleriyle hayatın mâna ve süslerini anlama yolunda harekete başlar”⁸.

Bir abartı olarak algılanmaması ümidiyle betimlememizi şöyle sürdürebiliriz: Medeniyetler, İlahî Giz ve Bilinmezlik Şifresi’nin kendileri aracılığıyla vuzûha kavuştuğu, ‘var oluş ve bulunuş açıklığı’na (aletheia: Heidegger) erdiği temel insanî var oluş formlarıdır... Medeniyetlerin değerlendirilmesinde egemen olan görelilik eğilimine karşı da, her medeniyetin, Ebedî Oluş Zinciri’nin olmazsa olmaz bir halkasını oluşturduğunu, bu nedenle de onun yadsınması veya dönüştürülmeye çalışılmasının, Var Oluş Ağacı’nda onulmaz yaralar açacağını haykırmak gerekir!...

Nitekim, Durant, konuyla ilgili eserinde bu hususa şöyle dikkat çeker: “Önemli bir noktadan bakıldığında ‘vahşî’ de medenîdir, zira o da, yeryüzündeki hayatını yürütmek ve bu hayattan zevk almak için yine kendisinin geliştirdiği iktisadî, siyasî ve ahlâkî müesseselerini, kabilesinin mirasını titizlikle kendi çocuklarına iletir. Burada ilmî olmak mümkün değil; çünkü, diğer beşerî yaratıklara ‘vahşî’ veya ‘barbar’ damgasını vurmakla, sadece kendi şahsımızı son derece sevdiğimizi açığa vurduğumuzdan ve bize yabancı âdetler karşısında kendimizi, nasıl hareket etmemiz gerekeceğini bilemezcesine mahcup ve çekingen hissettiğimizden, objektif bir gerçeği yansıtmış olmayabiliriz”⁹.

O nedenle, Tanrısal Cemâl (Mystérium Fascinant) ve Celâl (Mysterium Tremendum) boyutlarının kendisinde özlü bir nitelik ve nicelik halinde içkinleşmiş olduğu ‘insan hârikası’nın, Tanrı’nın dilediği bir zamana değin evren içinde yoluna

⁶ Foulquié, Paul, “civilisation” *Dictionnaire de la Langue Philosophique*, s. 95 (P. Valéry, Pléiade, I/1958’dan naklen.

⁷ Yazır, *Hak Dini*, IV/4478.

⁸ Durant, Will, *Medeniyetin Temelleri*, çev. Nejat Muallimoğlu, Birleşik Yayıncılık, İstanbul- 1196, s. 13

⁹ Durant, *Medeniyetin Temelleri*, s. 21-22.

devam etmesi, güzelliklere ve iyiliklere doğru yolculuğunu sürdürmesi¹⁰ konusunda, her medeniyet havzası ve ufku, eş düzeyde yaşama hakkına sahiptir! Sonra, “Her medeniyet, değerlidir ve kendisine özgüdür”; bunun bir neticesi olarak da, “medeniyetler arası mukayese ve bir değerlilik skalası oluşturmaya kalkışmak, salt sübjektif bir çaba olup, niteliği (qualité), niceliğin (quantité) düzeyine ve mâhiyetine indirgemek demektir! İşte, açıkça belli ki, ister Batı, ister İslam, ister Çin ya da Hind medeniyeti için söz konusu olsun, entegrist ve başkasına göz açtırmayan bir medeniyet fanatizmi, istisnasız, bütün medeniyetlerin öz ve yaratıcı ışıklarının solmasına, yaşam dinginliği ve coşkusunu yitirmesine, giderek pörsüyüp yok olmasına varıp dayanacak ölümcül ve patolojik bir durum olarak algılanmalıdır!... Nitekim Toynbee'ye göre de, “bir tek medeniyet yok, terakkî bir ütopya. Medeniyetler var sadece. Her medeniyetin belli bir kaderi. Büyük çizgiler tekerrür eder, aşağı yukarı önceden tayin edilmiştir. Değişmeyen insanın mizâcıdır (...)¹¹”.

Medeniyetlerin yükseliş sırrı da, öyleyse burada yatmaktadır! Uzviyetçi bakış açlarına göre (İbn Haldun, Ahmed Cevdet Paşa, Toynbee, Spengler) her ne kadar, her medeniyetin muayyen bir ömrü olacağı, o an geldiğinde çöküşün asla önlenemeyeceği dile getirilse de¹² bu durum, diğer yandan her medeniyetin yeni ufuklar içinde gelişmesine, ilerlemesine ve varlığını sürdürmesine mani değildir. Yeter ki o medeniyet, içlerindeki yaratıcı nüveye, Üstât Cemil Meriç'in ifadesiyle, ‘yaratıcı gücün hiç sönmeyen ışıltısı’na (Hind-yazı)¹³ bağlı kalsın!.. Ancak bu şekilde kozmik sahnedeki varlık boyutlarını sürdürebilir medeniyetler; yoksa, Kur’an’ın, bilincimizi sarsan ve bizi derin oluşsal ikazlarla diriltten betimlemesiyle, efsane ve anlatılara dönüşürler, köhne tarihin kül katmanları arasında kaybolurlar...

كُلَّ مَا جَاءَ أُمَّةٌ رَسُولًا كَذَّبُوهُ فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَا لَهُمْ آيَاتٍ فَجَعَلُوا لِقَوْمِ لَّا

يُؤْمِنُونَ

“Hangi ümmete peygamberi geldiyse, onlar onu yalanladılar. Biz de onları birbiri ardından imha ettik. Ve onları, ibret alınacak hikâyeler haline dönüştürdük!” (Müminûn, 23/44; yine bkz. Sebe’, 34/19)

¹⁰ Mutaffifin, 83/26

¹¹ Meriç, Cemil, *Umrandan Uygarlığa*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 98.

¹² Bkz. Arâf, 7/134, Yunus, 10/49 ve Ra’d, 13/38.

¹³ Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, s. 107.

Medeniyetlerin yaşama gücünü kaybetmesinin ve “tarihsiz ve şekilsiz bir etnografik malzeme haline gelmesi”¹⁴nin önüne geçebilecek en kesin belirleyici ise, onların, ‘insanın ve doğanın derin perspektifi’ne bağlı kalarak, mayalarındaki yaratıcı özü kesintisiz devam ettirme refleksidir. Şu da bir gerçek ki, Allah’ın var oluş için belirlediği ve bütün göreliliklerin üstünde bulunup, fakat her tarihsellik kesitine açık olan ‘ideal yarar, güzellik ve iyilik kıvamı’na ulaşılabilmesi de, kuşkusuz, her medeniyetin kendi imkan ve şartlarıyla kayıtlıdır. Kur’ânî bir pasajdan mülhem olarak söylemek gerekirse, “güçlü ve zengin olan medeniyetler kendi kudretleri ölçüsünde; zayıf ve yoksul olan medeniyetler de, yine kendi imkanları ölçüsünde!..” (bkz. Bakara, 2/236) sorumluluk ve pay sahibidirler. Çünkü, “Her kültür [Medeniyet S.K.], insanlığın büyük değerlerinden bir veya birkaçını gerçekleştirir... [Buna göre S.K.], Yunan medeniyeti ‘güzel’i yaratır; Roma ‘hukuk’u, Sâmi medeniyetinin katkısı ‘din’. Çin, ‘faydalı’yı gerçekleştirir. Hindin insanlığa armağanı ‘hayal’ ile ‘tasavvuf’, Avrupa medeniyetinin ‘ilim’... Her değer [ise S.K.] bir gelişme sınırı vardır. Medeniyet bu sınıra varınca görevini tamamlamış olur; ölüme mahkûmdur artık. Büyük medeniyetlerden her biri ayrı bir istikamette gelişir ve kendine has değerler yaratır. Hiçbir medeniyet bütün alanlarda başka bir medeniyetten daha ileri gittiğini iddia edemez”¹⁵

Bu demektir ki, dünyevî gelişmişlik derecesi ile kültürel – bilimsel paradigmaları bize göre ne kadar farklı, hatta aykırı olursa olsun, paralel medeniyetler bizim var oluşsal boy aynalarımızdır; var oluşu belirginleştirip hikmetli kılacak gizil güç kaynaklarıdır; kısaca, “ideal iyi olana; güzellik ve takvâ bilincine” erişmede bize hız ve ilhamlar sunacak motivasyon kaynaklarımızdır. Buna göre, “Bir kültür kendi değerlerini inşâ ederken başka bir kültürden malzeme alır. Bu türlü ‘iktibâs’lar’ daha çok ilim ve teknoloji alanında geçerlidir. Yabancı bir medeniyetten dinî, felsefî, içtimâî, ahlâkî unsurlar alınabilir; ama sadece besleyici malzama olarak (...) Her orijinal medeniyet, ayıklayıcı bir uzviyettir. Yalnız kendi bünyesine uyan unsurları alır”¹⁶.

Bu nedenle, bütün içtenliğimizle belirtmek isteriz ki, medeniyetler mevcudiyetlerini devam ettirebilmek için birbirlerinin sevgisine muhtaç, hatta mecbûrdurlar... Bu amaçla da, tarihin uğultulu ve karanlık katmanları arasında

¹⁴ Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, (Danilevsky (1822 – 1885) den naklen) s. 107.

¹⁵ Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, s. 105, Danilevsky’den naklen.

¹⁶ A.e., s. 105.

varlığını hala sürdüren, uğursuz bir miras olarak mütemadiyen varlık dünyamıza giren medeniyetler arası fanatizmin ve nefretin, 'icat edilen ve İblîs'in Truva atı olan ötekî'ne olan öfkenin ve acımasızlığın, *Kâf Dağı'nın* ardına ebedi ve ümitsiz bir sürgüne gönderilmesi lazımdır!..

Barışın evrenselleştirilmesi gereğine vurgu yaparak Kurân, inananlarına, açık ve dinamik; özgünlükleri olan ve bunları sürdüren, aynı şekilde, dış dünyaya da yüzü dönük ve gelişmeci; teceddüdü ve başkaları vesilesiyle zenginleşmeyi hedef alan bir Medeniyet'i hedeflemiştir hep... Bu açık uçluluk ve ötekilere kucak açmanın bir eseri olarak, İslâm, doğduğu coğrafyadaki kadim medeniyetlerin insanî, kültürel ve bilimsel değerlerine büyük bir ilgi ve hoşgörü ile yaklaşmış, hatta, bilim ve teknolojinin geliştirilmesi sürecinde onlardan, hiçbir komplekse kapılmadan yararlanıp yeni özgünlükler vücuda getirmesini bilmiştir¹⁷...

Kozmik vizyon, yaşam biçimi, kurucu değerleri ne denli farklı, hatta kendisiyle çatışma içinde olursa olsun, 'özgü bir benlik değeri' ifade eden diğer beşeri gruplara hoş görülü davranma, onları bir 'kendileri olarak anlama' çabasının temelini, mesela şu ayette de bir öz halinde de pek âlâ bulabilmekteyiz:

"Eğer müşriklerden biri senden sığınma hakkı isteyip yanına gelmek isterse, sen ona güvence ver, ta ki Allah'ın kelâmını dinlesin, düşünsün... Sonra onu, kendisini güvencide hissedeceği yere ulaştır" (Tevbe, 6).

Ayetin taşıdığı mesajın aydınlığı, onun yorumuna da yansımış olup, müşrik, ateist, agnostik vd. olan bir kimsenin, Allah'ın kelâmını: Kur'an'ı ve onun ayetlerini işitse, ama ona îman etmese dahi, varlığını güvende hissedeceği yere, öz yurduna ulaştırılması¹⁸, onlara en küçük bir olumsuzluk gösterilmemesi, öz iradeleriyle değerlendirip karar vermeleri için onlara fırsat tanınması, asla incitilmemeleri emredilmektedir¹⁹...

Diğer yandan müminlere, daha önce yaşamış, fakat şimdi tarihin külden katmanları arasında kalmış medeniyetlere, onların trajik kalıntılarına ibretle bakmaları emredilmiş, böylece de bütüncül ve eleştirel bir zihin düzeyinde, kendi medeniyetlerini hep tashih edip geliştirmeleri istenmiştir:

فَدُ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ

¹⁷ bkz. "el-ahz, et-temessul ve el-ibdâ": başkalarından alma, özümseme ve yaratıcılık". Sezgin, Fuat, "Mekânetu'l-Muslimin fi Tarihi'l-'Ulûm", *Muhâdarât fi Tarihi'l-'Ulûm*, Riyad, 1399-1977, s. 11-23.

¹⁸ Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, ts., X/54.

¹⁹ İbn Aşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunûsiyye li'n-Neşr, ts. , X/119.

“Sizden önce, Allah’ın koymuş olduğu hayat kanunlarına uygun olarak, nice olaylar, ümmetler geçti!... Dünyayı gezip dolaşın da, dini yalanlayanların sonunu bir görün!..” (A. İmran, 3/137; En’âm, 6/11; Rûm, 30/42.)

Öte yandan, ruh fıskırışlarının tecessüm etmiş bir ifadesi olan medeniyetler, yapısındaki tinsel özler sayesinde varlıklarını sürdürmüşler, muahhar çağlar için de yeniden dirilişin fideliğini teşkil etmişlerdir. Bu itibarla, her medeniyetin sinisi şerh edildiğinde, onun kendine özgü değerler kümesi ile donanmış olduğu görülecektir. Her medeniyet mensubu da, ‘kendi dünya ve varlık görüşü’nü²⁰, düşünce, estetik, ahlâk, bilim²¹: kısaca, gizil olarak içinde taşıdığı var oluş kütüğünü. bu dağarcığa borçludur.

Sonuç olarak, bin bir desen, renk, koku ve esin kaynaklarıyla donanmış bir gülistanı târumâr ederek onu bir renge, bir râyihaya ve bir manzaraya mahkum etmek nasıl doğru ve estetik bir davranış değilse, bunun gibi, tek medeniyet merkezli bakış açısıyla, medeniyetleri değer eşiklerine yerleştirmek; böylece yaşama hakkına daha fazla layık medeniyetler biçiminde bir ayrımcılık yapmak, insanlığa ve evrensel barışa yapılabilecek en büyük kötülük olacaktır... Bir başka ifadeyle bu, evrenin sevincini ve hayat civıltısını ebedî sükûta dönüştürecek olan öz kıyametimiz, global boyutta ‘tarihin sonu’ ve gerçek ilkeliliğin başlangıcı olacaktır!...²²

Burası, Yüce Allah’ın şu sözlerini bir kez daha düşünmenin tam yeridir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ اتِّقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

“Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Birbirinizi tanıyıp sahip çıkmanız için milletlere, sülâlelere ayırdık. Şunu unutmayın ki, Allah’ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, takvâda en ileri olanınızdır...” (Hucurât, 49/13);

وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

²⁰ Weltanschauung: Vue intuitive (Auschauung) du monde (Welt) (Foulquie, Paul, *Dict. De la Langue Philosophique*, s. 771.

²¹ “Hayır, bir medeniyet ne seyahatin hızıyla, ne de maddi yaşamın konforuyla ölçülür; ama o, Tanrı’nın krallığı gibi, bizim içimizdedir ve muayyen bir ruh erdemine bağlıdır! Bu erdemse hazırlıksız elde edilmez: nesiller ile Tanrı’nın sıkı bir ittifakı olması gerekir!.. [tarafımdan vurgulandı S.K.]” (Foulquie, *Dictionnaire*, s. 95, F. Mauriac, *Inaugur. Du musée du Cayla*, Journal, 11/70’den naklen))

²² Bkz. Fukuyama, Francis, *Tarihin Sonu mu?*, çev. Yusuf Kaplan, (Makalenin çevirisi ve tartışmalar), Rey Yayıncılık, Kayseri, ts..

“Rabbiniz tarafından bir mağfirete, genişliği göklerle yer kadar olan ve takvâli kimseler için hazırlanmış olan bir cennete doğru yarışırçasına koşuşun! O takvâli kimseler ki, bollukta da darlıkta da [Allah yolunda] harcarlar (infâk)...” (Al-i İmran, 3/133-134);

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ

العقاب

“... Siz, iyilik etmek, fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle yardımlaşın, günah işlemek ve başkasına saldırmak hususunda birbirinizi desteklemeyin! Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir” (Maide, 5/2).